

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 24ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1956

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΡΩΜΑΙΟΥ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν συνήλθεν εἰς πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῇ 24 Μαρτίου 1956, ἡμέρα Σαββάτω, ὥρα 6 μ. μ. πρὸς ἑορτασμὸν τῆς Ἐθνικῆς ἐπετείου τῆς 25 Μαρτίου 1821 καὶ τῆς ἐπετείου τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας. Εἰς τὴν συνεδρίαν ταύτην παρέστησαν ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως κ. Ἀνδρέας Ἀποστολίδης, ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας κ. Π. Λεβαντῆς, ἡ Ὑπουργὸς τῆς Κοινωνικῆς Προνοίας κ. Λίνα Τσαλδάρη, ὁ Μητροπολίτης Πάφου κ. Φώτιος, ὁ Πρόεδρος καὶ ὁ Εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστικοῦ Συμβουλίου, ὁ Πρόεδρος τοῦ Α.Σ.Δ.Υ., Σύμβουλοι τῆς Ἐπικρατείας, ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, οἱ Πρωτάνεις καὶ Καθηγηταὶ τῶν Ἀνωτάτων Πνευματικῶν Ἰδρυμάτων, ἀνώτατοι δικαστικοὶ καὶ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι καὶ ἄλλοι ἔτι ἐπίσημοι.

Ὁ Πρόεδρος κηρῦσσον τὴν ἔναρξιν τῆς συνεδρίας εἰσηγεῖται δι' ὀλίγων, ὡς κατωτέρω, περὶ τῶν ἑορταζομένων ἐπετείων· μεθ' ὃ ἔδωκε τὸν λόγον εἰς τὸν Ἀκαδημαϊκὸν κ. **Σπυρίδωνα Μαρινᾶτον**, ὅστις ὠμίλησεν, ὡς κατωτέρω σ. 175 κ. ἔξ., με θέμα: *Τριάκοντα πέντε αἰῶνες τοῦ Ἑλληνισμοῦ πέρα τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος.*

Μετὰ τὸν ἑορταστικὸν τοῦτον λόγον ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς κ. **Δημ. Μπαλᾶνος** ἀνέγνωσεν, ὡς δημοσιεύεται κατωτέρω σ. 188 κ. ἔξ., τὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας ἀπονεμομένων βραβείων, ἐπαίνων καὶ μεταλλίων.

ΕἰΣΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ

ΚΥΡΙΕ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΕ,
ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΕ,
ΚΥΡΙΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ, ΚΥΡΙΑΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙ,

Ἡ Ἀκαδημία ἑορτάζει με σύμπαν τὸ Πανελλήνιον τὴν μεγάλην ἐπέτειον τῆς κοσμογονικῆς Ἐθνεγερσίας τοῦ 1821 καὶ συγχρόνως τὴν τρια-

κοστήν επέτειον ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς τὸ 1926. Πρὸς τοῦτο τὸ ἀνώτατον πνευματικὸν ἴδρυμα τῆς χώρας δὲν παρέλειψε νὰ συγκαλέσῃ ὑπὸ τὴν στέγην αὐτοῦ τὴν ἐκλεκτὴν αὐτὴν συνάθροισιν, μετὰ τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ἐπιβλητικοῦ ἀκροατηρίου πολὺ θὰ συντελέσῃ εἰς τὸν ἄξιον ἑορτασμὸν τῆς μεγάλης ἡμέρας.

Σύμφωνα μετὰ τὸ πρόγραμμα τῆς πανηγυρικῆς συνεδρίας ὁ πρόεδρος μέλλει νὰ κάμῃ εἰσήγησιν, κατόπιν δὲ ὁ ἐντεταλμένος ὑπὸ τῆς Συγκλήτου ἀκαδημαϊκὸς κ. Σπυρ. Μαρινᾶτος θὰ ἐκφωνήσῃ τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας.

Κατὰ τὴν εἰσήγησίν μου θὰ ἤθελα νὰ ὑποδείξω ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ εἴμεθα προετοιμασμένοι ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς, ὥστε νὰ ἐκτιμήσωμεν κατ' ἀξίαν τὸ ἔργον τοῦ ἱεροῦ 21. Ἡ προετοιμασία αὐτὴ ἐπιβάλλεται πάντοτε καὶ μάλιστα τώρα, ὅταν ἀντικρίζωμεν τὰς γνωστὰς ἐθνικὰς κρίσεις περιστάσεις. Οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονοῦμεν τὰς ἀκαταλύτους ἀξίας μετὰ τὰς ὁποίας τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ἱστορικώτερον τοῦ κόσμου, ἐσταδιοδρόμησε καὶ μέλλει νὰ σταδιοδρομήσῃ.

Τὸ πασίγνωστον Ἑλληνικὸν φιλότιμο δὲν εἶναι φράσις κενὴ καὶ ἀσημαντὴ, ἀλλ' εἶναι τοῦτ' αὐτὸ τὸ μόνιμον ἀγωνιστικὸν πνεῦμα τοῦ ἔθνους ἐπὶ τέσσαρας χιλιετηρίδας μέχρι σήμερον. Τὸ μόνιμο αὐτὸ ἀγωνιστικὸν πνεῦμα ἔχει τὴν πηγὴν του στὴ μόνιμην πτωχείαν τοῦ μητροπολιτικοῦ ἐδάφους τῆς πατρίδος. «Τῆ Ἑλλάδι πενίη αἰεὶ κοτε σύντροφός ἐστι». Τοῦτο ἀπῆτησε σκληρὰν ἐργασίαν, πολέμους μετὰ τοὺς ἀστυγεῖτονας, ἔπειτα τὴν ἀνάγκην τῆς ἐξόδου, τὴν ἴδρυσιν ἀποικιῶν εἰς ὅλα τὰ παράλια τῆς Μεσογείου, τὴν ἐξάπλωσιν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς μεταναστεύσεις τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ τὰς ἀποδημίας. Ἄλλ' ὅλα αὐτὰ ἔγιναν καὶ γίνονται μετὰ ἀπαυτην προσπάθειαν καὶ ἐργασίαν, μετὰ ἀγῶνας πολεμικοὺς καὶ μάλιστα πνευματικοὺς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο καὶ εἶναι ἐκτός τῶν ἀναποτρέπτων ζημιῶν ἢ συναίσθησις τῆς ὑπεροχῆς ἀπέναντι τῶν ἄλλων λαῶν.

Τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν βεβαιώνει πολλακίς ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία. Οἱ πολιτισμοὶ ποὺ ἤκμασαν ἐπὶ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ὁ Μινωϊκός, ὁ παλαιότατος τῆς Εὐρώπης, ὁ μέγας πολιτισμὸς τῶν κλασσικῶν χρόνων, ὁ Ἑλληνιστικὸς, ὁ Ἑλληνορωμαϊκός, ὁ πολιτισμὸς τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ, ἂν ἐλησμονήθησαν εἰς πρόσωπα καὶ πράγματα ὅμως ἐκκληροδότησαν εἰς τὰς ἀκολούθους γενεὰς τὴν βαθυτέραν οὐσίαν των. Ἡ πῶς ἄλλως νὰ ἐξηγηθοῦν τὰ ἀλλεπάλληλα θαύματα τῶν πολιτι-

σμῶν ; Ὁ Ἑλληνισμὸς ποτὲ δὲν διεκόπη ριζικῶς καὶ ἔχει βιολογικὴν καὶ πνευματικὴν διάρκειαν βεβαίαν καὶ θαυμαστήν.

Συχνὰ πικραινόμεθα οἱ Ἕλληνες, ὅταν πάραβάλλωμεν τὴν μικρότητα τῆς χώρας καὶ μερικὴν εἰς πολιτισμὸν καθυστέρησιν πρὸς τὰ μεγάλα καὶ προηγμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς. Ἄλλ' εἶναι ἄδικον νὰ παραβλέπωμεν ἓνα πολυτίμητον ἀγαθόν, ποῦ τὸ ἔχομεν ἡμεῖς καὶ τὸ στεροῦνται οἱ ξένοι λαοί, ὅσον καὶ ἂν εἶναι πολιτισμένοι. Εἶναι τοῦτο ὁ λαϊκὸς μας πολιτισμὸς, μία φάσις τοῦ ἀρχαίου καὶ μεσαιωνικοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως οὗτος ἀπὸ ἐτῶν ἐρευνᾶται εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Ἀκαδημίας. Ἕνας πολιτισμὸς ἱστορικὸς εἰς τὸ σύνολόν του καὶ πλούσιος εἰς δοκιμασμένας ἀνθρωπίνας ἀρετάς.

Μὲ τὰ βασικὰ αὐτὰ ἐφόδια, τὸ ἀγωνιστικὸν πνεῦμα, τὴν κληρονομικὴν πνευματικὴν ζωηρότητα καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν εἰς τὰς συχνὰς δυσχερείας καὶ τοὺς κινδύνους ἐπέτυχαν οἱ προπάτορές μας κατὰ τὴν ἐθνεγερσίαν τοῦ 21 τὴν πρώτην μερικὴν ἀλλὰ γονιμωτάτην εἰς ἀποτελέσματα ἀπελευθέρωσιν. Ἦκολούθησαν καὶ ἄλλοι ἀγῶνες μάλιστα τοῦ αἰῶνος μεγάλοι μὲ τὰ αὐτὰ προγονικὰ ἐφόδια ὡς ὄπλα. Καὶ οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ θὰ συνεχισθοῦν, καθόσον ἀκατάλυτη εἶναι ἡ διάρκεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπως παραστατικὰ τὸ ἐκφράζουν οἱ ὠραῖοι στίχοι τοῦ Κυπρίου ποιητοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη

*Ἡ Ρωμοσύνη ἐν' φυλῇ συνόκαιρη τοῦ κόσμου
καένas δὲν ἐμπόρσεεν γιὰ νὰ τὴν ἐξαλείψῃ·
καένas γιὰτὶ σκέπει τὴν ἄπο τὰ ἴψη ὁ Θεὸς μου.
ἢ Ρωμοσύνη ἐν' νὰ χαθῆ ὄντας ὁ κόσμος λείψῃ.*

ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΠΕΝΤΕ ΑΙΩΝΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΠΕΡΑ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ

ΣΠΥΡ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ

Πέντε καὶ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ἐτῶν ἐπέτειον συνερχόμεθα σήμερον, ὅπως σεμνὴν σεμνῶς ἐορτάσωμεν. Ἰσάριθμος χρόνος προσπαθειῶν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς Φυλῆς, προσπαθειῶν, αἵτινες δὲν ἔληξαν ἀκόμη. Ἐκ τῆς ἐπέτειου εἰς ἐπέτειον τῶν περιπλομένων ἐνιαυτῶν ἐκτίθενται προβλήματα καὶ κατορθώματα, πόθοι καὶ ἀγωνίαι τῆς πολυπαθοῦς Πατρίδος. Ἔτος δὲν παρέρχεται, χωρὶς ἀγωνιώδη φάσματα, ἱεράς συγκινήσεις, δραματικά παθήματα τοῦ Γένους. Παντὸς Ἑλληνοῦ ἡ διάνοια εἶναι διὰ τοῦτο πλήρης προσδοκίας. Αὐτόματα ὑπαγορεύονται ἐκάστοτε τὰ τρίπαλαι καὶ πρόπαλαι ὑφιστάμενα θέματα, πάντοτε ζῶντα καὶ πάντοτε ζωτικά, τὰ ὅποια δύναται ὁ ρήτωρ τῆς ἀθανάτου ἐπέτειου ὅτε μὲν νὰ ὑμνήσῃ, ὅτε δὲ νὰ ἀποκλαύσῃ.

Ἐκατὸν τριάκοντα πέντε ἔτη συμπληροῦνται, ἀφότου ἐξεργάγῃ τὸ Ἐμφαίστειον τῆς Ἐλευθερίας. Καὶ ἡ προσπάθεια πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ δικαιώματος τούτου, τοῦ ἱερωτάτου δικαιώματος τοῦ ἀνθρώπου, ὡχλησεν ἀρχικῶς, ὡς πάντοτε δυστυχῶς ὄχλεϊ, τὴν ἡπειρον ἣν συνέπεσε νὰ κατοικῶμεν. Διὰ τὴν ἐξέγερσιν ταύτην, λέγει ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, ὁ ἱστορικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, «ἡ πάντοτε ἀλληλομαχοῦσα εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ ὠμονόησε κατὰ πρώτην φορὰν καὶ ἤκουσε τὰς σωτηρίας ἐντολὰς τῆς Ἑθικῆς καὶ τὴν ἱεράν φωνὴν τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος». Διότι ὁ ἀγὼν τοῦ 21, ὡς ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς ἐτόνισε, διαφέρει ἄλλων ἐπαναστάσεων. Ἦτο ἀγὼν κατ' ἐξοχὴν τίμιος καὶ ἱερός. Ἐτίμησε δ' ὑπὲρ

πάντα ἄλλον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ τὸ σάλπισμα τοιοῦτου πολέμου εἶναι χερουβικός ὕμνος εἰς τὸν Ὑψιστον.

Ἡ Ἑλλάς δὲν θὰ διαπράξη ποτέ τὴν ἀγνωμοσύνην, νὰ γίνῃ ἐπιλήσμων τῆς βοήθειας τῶν τότε Μεγάλων τῆς Γῆς εἰς τὸν ἴδιον αὐτῆς ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα. Συνεδέθη ἔκτοτε ἀρρήκτως πρὸς τοὺς Μεγάλους τούτους καὶ εἰς τραγικωτάτας ἱστορικὰς στιγμὰς συνεταύτισε τὰς τύχας τῆς πρὸς τὰς ἰδικὰς τῶν. Δὲν πταίει δὲ ἡ Ἑλλάς, ἂν ποτε παρατηρῶνται μερικαὶ τραγικαὶ ἀντινομίαι. Ἱστορικῶς αἱ ἀντινομίαι αὗται εἶναι εὐεξηγήτοι, διότι συμβαίνει συχνότατα αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι, τὰς ὁποίας συνήθως σέβονται αἱ μᾶζαι τοῦ λαοῦ, νὰ μὴ εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὰς λεγομένας ἐπισήμους κατευθύνσεις τῶν κρατῶν. Τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων τότε ἀντίκρουσεν ἐχθρικῶς ἕτερος παράγων, θέλων καὶ αὐτὸς νὰ φέρῃ τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἱεροῦ: Ἦτο ἡ «Ἱερὰ Συμμαχία» τῆς Εὐρώπης, ἣτις οὐδὲν ἐδέχετο νὰ ἀκούσῃ περὶ μεταβολῆς τῶν καθεστώτων.

Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ὁμως, ἰδίως ὅταν ὁ ἀγὼν εἶναι μακροχρόνιος, συμβαίνει νὰ ὑπερισχύωσιν αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι, αἵτινες ἔχουσιν αἰώνιον κύρος. Ἡ λαϊκὴ πίεσις ἐπειθανάγκασε καὶ τότε τὰς ἐπισήμους διπλωματίας νὰ ἐνδώσωσιν. Αἱ σεπταὶ μορφαὶ τῶν Φιλελλήνων ἔχυσαν εἰς τινὰς περιπτώσεις καὶ τὸ αἷμα αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς ἀπέκτησεν ἐπὶ τέλος τὴν ἐλευθερίαν, ἐδημιούργησεν εἰς μικρὰν γωνίαν τῆς μεγάλης Πατρίδος τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐδίδαξε καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς χερσονήσου πῶς ἀποκτᾶται ἡ ἐθνικὴ συνείδησις.

Εὐγνώμων ἡ Ἑλλάς καὶ σήμερον, ὅπως καὶ πάντοτε, καίει τὸν λιβανωτὸν τοῦ σεβασμοῦ πρὸς ὅσους τὴν ἐβοήθησαν, ὡς εὐγνωμονεῖ καὶ σήμερον πρὸς ὅσους ὑψοῦσιν εὐθαρσῆ φωνὴν ὑπὲρ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἱερᾶς προσπαθείας. Διότι ἡ Ἑλλάς παραμένει ἀεὶ ἡ αὐτὴ, τὰ προβλήματα αὐτῆς ὡσαύτως. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῇ τις πρόσφατα γεγονότα, ἵνα πεισθῇ περὶ τούτου. Ἐξηγέρθη τότε ἡ Ἑλλάς, μικρὰ καὶ ἀδύνατος αὐτὴ, κυριώτατον ἔχουσα ὄπλον τὸ θάρρος τῆς ἀπελπισίας, διὰ νὰ ἀντικρύσῃ τὴν κατὰ τοὺς λόγους τοῦ μνημονευθέντος ἐθνικοῦ ἱστορικοῦ «μεγάλην καὶ παλαιὰν αὐτοκρατορίαν, γεννηθεῖσαν, ἀνδρωθεῖσαν, γηράσασαν καὶ ἀποθνήσκουσαν ἀνεπιστήμονα, ἀντικοινωνικὴν καὶ βάρβαρον».

Ταῦτα ἐγράφοντο πρὸ 100 ἐτῶν (103 διὰ τὴν ἀκρίβειαν) καὶ δὲν πταίει ἡ Ἑλλάς, ἂν σήμερον εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην τὴν θλιβεράν νὰ τὰ ἐπαναλάβῃ. Εἶναι δυστυχῶς ἐπικαιρότεροι παρὰ ποτὲ οἱ λόγοι τοῦ Τρικούπη, ὅστις τραγωδῶν τὰ μαρτύρια τῶν ραγιαδῶν, διὰ τὰ ὁποῖα ὠρ-

θώθησαν διὰ νὰ ἐλευθερωθοῦν ἢ νὰ ἀποθάνουν, προσθέτει σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι «οἱ Τοῦρκοι τίποτε δὲν ἔμαθον καὶ τίποτε δὲν ἀπέμαθον ἀφότου ἐκυρίευσαν τὴν Ἑλλάδα», διότι οἱ τέσσαρες θαυματουργοὶ αἰῶνες τοῦ πολιτισμοῦ οἱ ἐν τῷ μεταξύ διαρρέυσαντες ὑπῆρξαν δι' αὐτοὺς τέσσαρες ἡμέραι. Ἀπομένει νὰ προσθέσωμεν σήμερον, ὅτι καὶ παραμείναντες εἰς μίαν γωνίαν τῆς Εὐρώπης, διὰ νὰ ἀποτελοῦν θλιβερὸν ἀναχρονισμόν, ἐώρτασαν μόλις πρό τινος κατὰ τὸν τρόπον των τὰ 500 ἔτη ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ ἐσπίλωσαν τὴν Βασιλίδα τῶν πόλεων μὲ μίαν νύκτα μεσαιωνικοῦ, ἀθλίου Ἀσιανισμοῦ.

Ἐν τούτοις, ἂν καὶ αὐτομάτως παντὸς Ἑλληνοῦ ἢ σκέψις ἄγεται πρὸς τὰς ἐθνικὰς ἐπικαιρότητας τῆς παρούσης στιγμῆς, ἕτερον θέμα ἐτάξαμεν σήμερον πρὸς ἀνάπτυξιν. Τιμῶντες τὴν σεμνοτάτην τοῦ Ἔθνους ἡμέραν, τὴν συμπίπτουσαν καὶ πρὸς Θεῖαν Χαρὰν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Θρησκείας, ἀνελάβομεν νὰ ἐκθέσωμεν μίαν καὶ μόνην ὄψιν τῆς δολιχοδρομίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τούτέστι τὴν δρᾶσιν τῶν Ἑλλήνων πέρα τῶν στενῶν ὀρίων τῆς Πατρίδος.

Εἰς τὰς δύο-τρεις μεγάλας κοιτίδας, αἵτινες ἐδημιούργησαν τὸν πολιτισμὸν ἐπὶ τοῦ πλανήτου τούτου, ἐπέπρωτο νὰ προστεθῆ τελευταία καὶ πρωτίστη ὁμοῦ ἢ μικρὰ καὶ πτωχὴ γωνία τῆς γῆς, ἣτις σήμερον λέγεται Ἑλλάς. Λαμπρὸς πολιτισμὸς ἀνατέλλει ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 3ης χιλιετηρίδος εἰς τὴν Κρήτην, μεταδίδεται ἐντὸς ὀλίγου εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, καὶ εἶναι οὗτος ὁ παλαιότατος πραγματικὸς πολιτισμὸς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Εὐρώπης. Μεγαλεπήβολος, ρωμαλέος καὶ πρὸ παντὸς πλούσιος ὁ πολιτισμὸς οὗτος, ἀποκαλεῖται σήμερον Μυκηναϊκός. Οἱ κύριοι αὐτοῦ φορεῖς, οἱ Ἀχαιοί, γνωρίζομεν ἤδη μόλις ἀπὸ δύο-τριῶν ἐτῶν, κατεῖχον καὶ τὴν Κνωσὸν ὀλίγον μετὰ τὸ 1500 π.Χ. Τὰ κύρια αὐτῶν κέντρα, αἱ Μυκῆναι καὶ ἡ Τίρυνς, ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Πύλος, αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θῆβαι, ὁ Ὀρχομενὸς καὶ ἡ Ἰωλκός, παραδίδονται ὁμαλῶς εἰς τὸν λαὸν καὶ τὸν πολιτισμὸν, ὅστις εἶναι γνωστὸς ὡς Ἑλληνικός. Γνωρίζει ἀσφαλῶς πλέον ἢ ἐπιστήμη, ὅτι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα εἶναι ἀμφότερα καὶ ἀρκεῖ μόνον νὰ προστεθῆ, ὅτι οὕτω ἔτι περισσότερον κρατύνεται ἡ πατριαρχικότης τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου. Ὁ Ἑλληνισμὸς εἶναι τὸ παλαιότατον τῶν ἱστορικῶν ἐθνῶν τῆς ἡπείρου ταύτης. Ἔχει τὰ παλαιότατα γραπτὰ μνημεῖα λογοτεχνίας, ἔχει τὴν παλαιότητα ζῶσαν γλώσσαν, διότι ὁμιλεῖται ἀδιακόπως ἀπὸ τεσσάρων χιλιάδων συναπτῶν ἐτῶν καὶ ἔχει τέλος τὴν παλαιότητα ἱστορικὴν παράδοσιν, διότι

ἐπὶ ἴσον ἀριθμὸν ἐτῶν ζῆ καὶ παλαίει ἐπὶ τῶν βράχων τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος. Εἰς τὰς περγαμηνὰς ταύτας ἔρχεται νῦν νὰ προστεθῆ τὸ γεγονός, ὅτι διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Μυκηναϊκῆς γραφῆς ἐγένετο γενναῖον πῆδημα πρὸς τὴν ἀρχήν, τὸ ὁποῖον ἐπιμηκύνει τὴν γραπτὴν ἡμῶν παράδοσιν κατὰ ἡμίσειαν χιλιετηρίδα. Βραχὺ μετὰ τὸ 1500 π.Χ. ἔχει ἤδη γραπτὰ μνημεῖα ἢ Ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ γράφει, μία καὶ ἡ αὐτὴ, ἀδιαλείπτως μέχρι σήμερον.

Ἴδωμεν νῦν καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν Ἑλλήνων πέρα τῆς Ἑλλάδος. Ἀνασκαφικὰ ἀποτελέσματα καὶ ξένων ἐθνῶν γραπταὶ μαρτυρίαι, ὡς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Χετταίων, ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ Μπογάζ-Κιοῦ, ἐπιτρέπουν νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν ταύτην ἀδιακόπως ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς Β' π.Χ. χιλιετηρίδος.

Ἡ Ἑλλάς εἶναι χώρα πτωχὴ καὶ ὄρεινὴ καὶ ἔχει κλίμα τόσο ἀσταθές, ὥστε συχνάκις ὁ γεωργὸς ἔσπειρε καὶ σπείρει δίχως νὰ θερίσῃ. Μόνον ἀραιὸς γεωργικὸς πληθυσμὸς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ μετρίαν ὑπαρξιν καὶ ἀκριβῶς τὴν εἰκόνα ταύτην παρέχουσιν ἡ Νεολιθικὴ, ἡ Πρωτοελλαδικὴ καὶ ἡ Μεσοελλαδικὴ περίοδος. Ἴχνος πόλεως οὐδαμοῦ εἰσέτι. Πολλοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρουν καὶ κατόπιν περὶ τῆς θλιβεραῦς ὀλιγανθρωπίας εἰς ὠρισμένας περιόδους τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν δὲν ἦτο καλλιτέρα ἢ κατὰστασις εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, διὰ νὰ ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὴν θλιβεράν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἐγνώριζε καλῶς τὴν πικρὰν ταύτην ἀλήθειαν. Ὁ Αἰσχύλος τραγωδεῖ τὴν κατάστασιν, ἀναφέρων ὅτι ἡ χώρα ἐκδικεῖται τὸν ὑπερπληθυσμὸν διὰ τοῦ θλιβεροῦ θανάτου τῆς πείνης:

Ἑλλάς . . . γῆ κτείνουσα λιμῶ τοὺς ὑπερπόλλους ἄγαν.

Ἐν τούτοις, ὡς ἀνεφέρομεν ἤδη, ὁ Μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι πλουσιώτατος. Ἔχει πόλεις κραταιάς. Ὁ χρυσὸς καὶ ὁ μόνος, ὅστις τότε ἐλάμπρυνε τὴν ζωὴν τῶν Μυκηναϊκῶν ἀστῶν, προκαλεῖ τὴν κατάπληξιν. Ἡ παράδοσις διετήρησε τὸν θρύλον καὶ πολλοὺς αἰῶνας βραδύτερον ὁ Ὅμηρος καλεῖ τὰς Μυκήνας πολυχρύσους. Εὐρυάγυια καλεῖται καὶ ἡ πόλις αὕτη καὶ αἱ Ἀθῆναι. Εὐρεῖα ἢ Σπάρτη καὶ ἡ Ἐλίκη. Μεγάλῃ πόλις ἡ Κνωσός.

Σήμερον γνωρίζομεν, ὅτι ὁ πλοῦτος οὗτος τῆς Ἑλλάδος προέρχεται ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἥτις πάντοτε βραδύτερον, μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἔδωκε τὴν οἰκονομικὴν ἄνεσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι δηλαδὴ τὸ κατόρθωμα τῶν Ἑλλήνων, νὰ ἐπεκταθῶσιν ἐκτὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς

χώρας αὐτῶν. Γνωρίζομεν ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ὑπῆρξαν λαὸς μοναδικῆς δραστηριότητος, φίλοι τῶν μεγάλων ὑπερποντίων ἐπιχειρήσεων. Εὐθύς ἀμέσως κατείδον, ὅτι περισσότερο μιᾶς πενιχρᾶς ὑπάρξεως δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξασφαλίσουν ἐντὸς τῆς ἰδίας αὐτῶν χώρας. Ἐπεδόθησαν ἐνωρίτατα εἰς τὴν προσπάθειαν, ὅπως ἀναπληρώσωσιν ἔξωθεν τὸ ἐλλεῖπον. Ἐδημιούργησαν οὕτω μίαν παράδοσιν, ἣτις κατήντησε θεμελιώδους ιδιότητος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς μέχρι καὶ τῆς σήμερον.

Ἐκπληξίς ὑπῆρξε διὰ τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον τὸ πρὸ ὀλίγου ἀποδειχθὲν γεγονός, ὅτι αἱ πινακίδες τῆς Κνωσοῦ περιέχουν γλώσσαν ἑλληνικὴν. Ἐπὶ τῆς μεγάλης ταύτης νήσου τὰ χαρίσματα τῆς φύσεως καὶ τὰ δῶρα τῆς τέχνης ἀπῆρτιζον τὸ παραμύθιον χρυσοῦς εὐτυχίας. Ἐκεῖ ἐνετόπισαν τὴν Ἀτλαντίδα τοῦ Πλάτωνος, ἐκεῖ ἀνεζήτησαν τὸν πανευτυχῆ λαὸν τῶν Φαιάκων. Ἐκ Κρήτης ἐξεπήδησεν ἡ ἰδέα τῶν Ἠλυσίων καὶ τῶν νήσων τῶν Μακάρων. Εἶναι δὲ περίεργον, ὅτι καὶ οἱ Ἀραβες, ἐκκινήσαντες ἐξ Ἰσπανίας διὰ νὰ κατακτήσωσι τὴν Κρήτην, τὴν περιέγραψαν εἰς τὴν ποιητικὴν των γλώσσαν ὡς τὴν νῆσον, ἣτις ἔρρει τὸ μέλι καὶ τὸ γάλα. Εἶναι ἐκ τῆς ἱστορίας γνωστόν, ὅτι αἱ πλούσιαι χῶραι εἶναι αἱ προσελκύνουσαι τοὺς μεταναστευτικούς λαούς. Οἱ Ἀχαιοί, ὅπως τώρα ἀποδεικνύεται, καταλαμβάνουν τὴν Κνωσὸν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15^{ου} αἰῶνος π.Χ.

Σειρὰ ἀναλόγων προσπαθειῶν, αἵτινες διαρκοῦσι τρεῖς αἰῶνας, φέρουν τοὺς Ἀχαιοὺς παντοῦ, ὅπου ἦτο δυνατόν νὰ θέσουν πόδα σταθερόν. Μετὰ τὴν Κρήτην στρέφονται πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Νότον, ὀπίθεν ἀκτινοβολεῖ ὁ πολιτισμός. Αἱ νῆσοι ἀποικίζονται ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην, ἀλλ' ἢ κλεψύδρα τῆς σημερινῆς τελετῆς δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἐκθέσωμεν κατὰ πόσον ὠραῖον τρόπον τὰ ἀνασκαφικὰ ἀποτελέσματα κυροῦσι τὰς ἀπωτάτας παραδόσεις τῆς φυλῆς ἡμῶν, αἵτινες διεσώθησαν ὑπὸ μορφὴν ἱστορικῶν μύθων. Μετὰ τὸ 1400 ἡ Ρόδος εἶναι Μυκηναϊκὴ ἀποικία, ἐνωρίτερον ἢ Μίλητος, ἂν καὶ τώρα μόλις ἀρχίζει ἐκεῖ ἡ συστηματικὴ ἔρευνα, ἐνωρίτατα ὡσαύτως ἡ Κῶς. Ἡ Κύπρος τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 1400 ἐμπίπτει εἰς τὴν σφαῖραν δραστηριότητος τῶν Ἀχαιῶν. Γνωρίζομεν ἐκ τοῦ ἀρχείου τῶν Χετταίων, ὅτι ὑπῆρχεν ὀργανωμένη δύναμις τῶν Ἀχαιῶν, ἣτις ἐτύγγανε μεγάλου σεβασμοῦ. Ἀποκαλεῖται χώρα Ἀχιγιάβα, ἥτοι Ἀχαΐα. Παρέχεται ἀκόμη ἢ πληροφορία, ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ θεοὶ των κυριαρχοῦσιν ἐπὶ τῆς χώρας Λάσβας, ἣτις ταυτίζεται πρὸς τὴν Λέσβον. Μανθάνομεν ἀκόμη, ὅτι εἷς βασιλεὺς τῆς Ἀχιγιάβα, ὀνόματι Ἀτταρισιγιάς,

(Ἄτρεϋς, Ἀκρίσιος, Τειρεσίας) καταλαμβάνει ὀριστικῶς τὴν Κύπρον, ἥτις οὕτως ἔκτοτε, ἦτοι ἀπὸ 3.300 ἐτῶν τοῦλάχιστον, ἀνήκει εἰς τὴν πλειάδα τῶν νήσων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Κατὰ τὸν 13^{ον} αἰῶνα ἔχομεν ἓν συνεχεῖα τὰς μαρτυρίας τῶν Αἰγυπτιακῶν κειμένων ἐπὶ Μερνεφθᾶ καὶ Ραμεσσή τοῦ Γ'. Ἀναφέρονται λαοὶ Ἄκαϊβάσσα καὶ Δανασούνα, οἵτινες ταυτίζονται πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ Δαναοὺς, εὐρισκόμεθα δὲ πλέον καὶ εἰς τὴν κατὰ παράδοσιν χρονολογίαν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Τὸ ἐντεῦθεν πνευματικὸν κέρδος ὑπῆρξεν ἀνυπολόγιστον. Ἀρχίζει νὰ ἐξυπνᾷ πλέον καὶ τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ περιπέτεια τῆς Τροίας χαρίζει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὰ δύο θαυμαστότερα τῶν ἐπῶν πάσης ἐποχῆς, τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν.

Πάντα ταῦτα τὰ γενικώτατα ἀποτελοῦσι τὴν εἰσαγωγὴν καὶ συγχρόνως τὴν κατευθυντήριον γραμμὴν εἰς τὸ σπουδαιότατον τῶν προβλημάτων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, τὸ πρόβλημα τὸ δημογραφικόν, ὡς νῦν ἀποκαλεῖται. Ἐκτοτε ἤδη οἱ Ἕλληνες κατενόησαν βαθύτατα, ὅτι τόσον ἀναγκαῖα ἦτο εἰς αὐτοὺς ἡ ἐξάπλωσις, ὅσον καὶ ἡ ἀναπνοὴ εἰς ὄργανισμὸν ἀσφυκτιῶντα. Ἐπιστημονικῶς δὲν δυνάμεθα νὰ ὀμιλῶμεν περὶ ἀποικίων, ἂν καὶ ἡ λέξις αὕτη συνήθως χρησιμοποιεῖται. Εὐρισκόμεθα ἀκόμη ἐντὸς τῆς ἐποχῆς τῆς ἀδιακόπου μετακινήσεως τῶν λαῶν, οἵτινες ἔδωκαν τὸν ὀριστικὸν χαρακτῆρα εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὸν 13^{ον} καὶ τὸν 12^{ον} αἰῶνα δημιουργεῖται χάος περὶ τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον διὰ τῶν διασταυρουμένων μετακινήσεων πολλῶν λαῶν, οἵτινες καὶ ἐπέφερον τὸ τέλος τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ Ἑλλὰς βυθίζεται ἐκ νέου εἰς τὴν ἀφάνειαν καὶ τὴν πενίαν. Βαθμηδὸν καὶ δι' ἀδιαλείπτου προσπαθείας δημιουργεῖται εἴτα ἡ πειθαρχία τῆς νέας ζωῆς, τὴν ὁποίαν βλέπομεν ἐκφραζομένην εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Γεωμετρικῆς τέχνης. Ὁ λεγόμενος οὐρμπανίσμος, ἡ ἀστεοκρατία, ἥτις ἀποτελεῖ γνῶρισμα παντὸς μονίμου λαοῦ, καὶ τοῦ ὁποῦ ἀρχικῶς ἐστεροῦντο τὰ νομαδικὰ φύλα τῶν Ἑλλήνων, ἀπολεσθεῖσα διὰ τῆς καταρρεύσεως τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀνασυνιστᾶται νῦν βραδέως ἐκ νέου. Πόλεις συνοικίζονται, ἀνεγείρονται τὰ πρῶτα ἱερὰ εἰς τοὺς θεοὺς, ἐργατικότης καὶ σχετικὴ εὐημερία φέρουν ἐκ νέου τὴν αὔξησην τοῦ πληθυσμοῦ.

Καὶ τότε, αἰφνιδίως, περὶ τὰ μέσα τοῦ 8^{ου} αἰῶνος, ἀνακαλύπτουν καὶ πάλιν οἱ Ἕλληνες, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζήσουν ὄλοι εἰς τὴν πολυδίψιον χώραν τῆς Πατρίδος. Ταυτοχρόνως ἡ ἀφύπνισις τοῦ ἑλληνικοῦ

πνεύματος δημιουργεῖ παντός εἶδους πνευματικὰς πρωτοπορίας, διὰ πρῶτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Μεταξὺ ἄλλων ἐπινοεῖ καὶ νέα πολιτικὰ συστήματα καὶ δὴ καὶ τὴν δημοκρατίαν, γεγονός διὰ τὸ ὅποιον ὠρισμένοι λαοὶ σήμερον προσφέρουν ἰδιαιτέρον φόρον εὐγνωμοσύνης εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοῦλάχιστον διὰ λόγων. Τὰ πάντα λοιπὸν πειθαναγκάζουν, εἰς τὸ νὰ ζητήσουν νέας πατρίδας οἱ πρωτοπόροι, οἱ πιεζόμενοι, οἱ πένητες, οἱ πολιτικῶς ἀντιφρονούντες. Μόνον οἱ θρησκευτικοὶ διωγμοὶ ἔλειπον ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, οἵτινες ἐπιπροσθέτως εἰς νεωτέρους χρόνους ἐγένοντο δι' ἄλλους λαοὺς ἀφορμὴ ἐκπατρισμοῦ.

Οὕτω δημιουργεῖται τὸ θαυμαστὸν φαινόμενον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀποικισμοῦ. Πρὸς πᾶσαν γωνίαν ἐξορμοῦν ἐπὶ δύο καὶ πλέον αἰῶνας τὰ κύματα τῶν νέων δυνάμεων τῆς Φυλῆς καὶ ἀναζῆ ὁ θρῦλος τῆς ἡρωικῆς ἐποχῆς, τῆς ἐποχῆς ἣν ἐσκιαγραφήσαμεν προηγουμένως. Ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν Ἀχιγιάβα ἐξορμοῦν τὸ ἄνθος τῆς ἥβης τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία ἀναβαπτίζεται εἰς τὰ νάματα τῆς Ἰωνικῆς Δωδεκαπόλεως, τῶν Αἰολικῶν καὶ τῶν Δωρικῶν ἀποικίων. Ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν Ἀργοναυτῶν εἰσδύουν εἶτα οἱ ἐπίγονοι ἐντὸς τοῦ Εὐξείνου, δι' ἀλληλουχίας κατὰ τοσοῦτο μᾶλλον θαυμαστῆς, καθόσον τὸ πᾶν συντελεῖται αὐτομάτως, ἄνευ κεντρικοῦ διευθύνοντος νοός. Κύζικος, Βυζάντιον καὶ Καλχηδῶν περιζωννύουν κατ' ἀρχὰς τὴν Προποντίδα. Ἄμα τῇ ἐξόδῳ ἐκεῖθεν πρὸς τὸν Εὐξείνον, δεξιὰ ἐγκαθίσταται ὁ θαυμαστός Ἑλληνισμὸς τοῦ Πόντου, θαυμαστός μέχρι καὶ σήμερον εἰς τὰ ἡρωικὰ ἀπομεινάρια του. Ἀριστερὰ ἀποτολμᾶται ὁ παράπλους τῶν ἀξένων ἀκτῶν τῆς Σαλμυδησοῦ, τοῦ θεάτρου τόσων καὶ τόσων ναυαγίων, καὶ θεμελιούνται Ὀδησός, Τόμοι, Κάλλατις, Ἀπολλωνία νοτίως τοῦ Δουνάβεως. Ἐτι βορειότερον πᾶν ἐπίκαιρον σημεῖον καὶ πᾶσα ἐκβολὴ μεγάλου ποταμοῦ δέχονται τοὺς Ἑλληνας ἀποίκους ἐν μέσῳ Σκυθῶν καὶ Κιμμερίων. Ὁ Τύρας καὶ ἡ Ὀλβία, τὸ Παντικαπαῖον καὶ ἡ Φαναγόρεια εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, ἡ Θεοδοσία καὶ ἡ Χερσόνησος ἐπὶ τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου (τῆς σημερινῆς Κριμαίας), ἡ Τάναϊς εἰς τὸ βάθος τῆς Μαιώτιδος (τῆς σημερινῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης), ἡ Διοσκουριάς καὶ ἡ Φάσις ἐπὶ τοῦ Ἀσιατικοῦ Εὐξείνου, ἐκεῖ ὅπου πρὸ αἰῶνων εἶχον προηγηθῆ ὁ Ἰάσων καὶ οἱ Ἀργοναῦται.

Ταῦτα, ἐννοεῖται, δὲν ἐξαντλοῦσι τὸν κατάλογον τῶν πολλῶν δεκάδων νέων Ἑλληνικῶν πατρίδων. Ἐποχὴ πραγματικῶς ἡρωικῆ καὶ ἐπική. Βαθύτατα ἐντὸς τῆς Ἀσίας, διὰ μέσου τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης, εἰσδύει μεταξὺ τῶν Σκυθῶν Ἀριστὸς ὁ Προκοννήσιος. Δυστυχῶς ἀπώλεσθησαν

τὰ Ἀριμάσπεια ἔπη, τὰ ὁποῖα ἔψαλλον τὴν ἱστορικὴν ταύτην Ὀδύσσειαν τῶν ἀδαμάστων τέκνων τῆς Ἑλλάδος.

Πρὸς Νότον ἄς μνημονεύσωμεν ἀπλῶς τῆς Ναυκράτιος καὶ τῆς Κυρήνης καὶ ἄς χωρήσωμεν πρὸς Δυσμάς, ἔνθα δὲν ὑπῆρξε μικροτέρα ἢ δραστηριότης. Μήπως καὶ ἐδῶ ὁ Μίνως καὶ οἱ Κρήτες δὲν εἶχον φθάσει μέχρι Σικελίας, ὅπου καὶ κατέμεινον, οἱ δὲ Πύλιοι τοῦ Νέστορος μέχρι τῆς Νοτίου Ἰταλίας; Ἐπὶ τὰ ἴχνη καὶ τούτων πλέουσιν ἐκ νέου οἱ Ἕλληνες καὶ δημιουργεῖται οὕτως ἡ Μεγάλη Ἑλλάς. Ἐκ νέου γνωρίζει καὶ ἡ Μητροπολιτικὴ γῆ τῆς Ἑλλάδος πλοῦτον καὶ ἀκμὴν ἄτινα ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὴν νὰ δημιουργήσῃ τὰ ἀθάνατα προϊόντα καὶ τῆς τέχνης καὶ τοῦ πνεύματος: Τὸν πολιτισμὸν τῶν κλασσικῶν Ἑλλήνων.

Ἡ φύσις τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ αἱ τύχαι αὐτῶν εἶναι τὸ τελευταῖον θέμα, διὰ τοῦ ὁποῖου θὰ κλείσωμεν τὸν σημερινὸν μνημόσυνον ἑορτασμόν. Φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ ἐνταῦθα θὰ εἴμεθα ἐπιγραμματικοί.

Ἡ ἀποικιακὴ κίνησις τῶν Ἑλλήνων θὰ ἠδύνατο νὰ λύσῃ εὐτυχῶς τὸ πρόβλημα τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, ἂν ὑπῆρχεν ὁ ἰθύνων νοῦς, ἂν θέλετε ἱμπεριαλιστικὸς νοῦς, ὁπότε σήμερον ἀντὶ νὰ προπηλακιζώμεθα καὶ νὰ τυραννούμεθα, θὰ ἐκαρπούμεθα μακαρίως τὰ κεκτημένα. Θὰ ἤρκει νὰ καταλάβῃ ἡ Ἑλλάς μίαν χώραν ριζικῶς, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς βίας νὰ ἐξελληνίσῃ. Τοῦτο δὲν συνέβη, τὰς δὲ συνεπειὰς πληρώνει σήμερον ὁ Ἑλληνισμός. Ἔστω τοῦλάχιστον πρὸς παρηγορίαν ἡμῶν, ὅτι πολλάκις ἐτονίσθη ὑπὸ τῶν ξένων ἱστορικῶν ὁ ἰδεώδης χαρακτήρ τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, αἱ ὁποῖαι οὐδέποτε ἀπέβλεψαν εἰς κατάκτησιν καὶ ἐκμετάλλευσιν ξένων λαῶν. Πρέπει ἀκριβῶς νὰ τονίσωμεν σήμερον ἰδιαιτέρως τὸ γεγονός τοῦτο, ὁπότε ἡ ἀποικιακὴ πολιτικὴ εἶναι τόσο ἀνεπιθύμητος καὶ ἀνεπίκαιρος. Εἰρηνικὴ διεῖσδυσις, ἐκπολιτισμὸς καὶ φιλικαὶ ἐμπορικαὶ σχέσεις εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, διὰ τὰ ὁποῖα ἀνεκήρυξαν τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐν τούτῳ μεγάλους διδασκάλους τῆς ἀνθρωπότητος ξένοι διαπρεπεῖς ἐρευνηταί. Ἐλέχθη ὡσαύτως, καὶ δικαίως, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποικοὶ, οἵτινες οὐδέποτε ἐσκέφθησαν ὑποδουλώσεις ξένων, καταλαμβάνοντες μόνον τὰς παραλίας καὶ μὴ εἰσδύοντες βαθύτερον, ὁμοιάζον πρὸς τοὺς βατράχους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀπομακρύνονται τῆς λίμνης.

Ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ἡ μεγίστη ὑπεροχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐξεκόλαψεν αὐτομάτως τὸν ἐξελληνισμόν μεγάλων περιοχῶν. Ἀλλὰ τοῦτο συνέβη φυσιολογικῶς καὶ ἄνευ συνειδητῆς προσπάθειας. Τὰ παράλια τῆς

Μ. Ἀσίας οὐ μόνον ἐξελληνίσθησαν τελείως, ἀλλὰ καὶ ὑπῆρξαν ἡ κοιτὶς τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ποίησις, φιλοσοφία, Φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐξεκίνησαν ἐκεῖθεν. Ὅμοίως καὶ αἱ ἀποικίαι τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ἐξεργάσθησαν τὸν μεγαλοπρεπῆ Δωρικὸν ρυθμὸν καὶ ἐδημιούργησαν ἢ ἐκαλλιέργησαν τὴν νομοθεσίαν, τὴν ρητορικὴν, τὴν εἰδυλλιακὴν ποίησιν.

Ἀποικίαι ἐπομένως ἐν Ἑλληνικῇ ἐννοίᾳ δὲν σημαίνουν τι τὸ μισητόν, ἀλλὰ τὸ θεῖον. Αὐτὴ αὕτη ἡ λέξις, ἦν ἔπλασαν οἱ Ἕλληνες, εἶναι κατὰ βάθος τραγική, διότι σημαίνει τὴν ἀδήριτον ἀνάγκην τῆς ζωῆς. Ἀποικῶ σημαίνει «φεύγω μακρὰν ἀπὸ τοῦ σπίτι μου». Ἄν δέ τις συλλογισθῇ τὴν οἰκιακὴν λατρείαν καὶ τὸ ἱερὸν πῦρ τοῦ Πρυτανείου καὶ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας, πράγματα σήμερον ξένα πρὸς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν θρησκείαν μας, θὰ ἀναμετρήσῃ τὸ τραγικὸν μέγεθος τῆς θυσίας τῶν τότε ἀποικούντων. Δὲν ἐζήτησαν τότε οὗτοι χώρας πρὸς ἐκμετάλλευσιν. Ἐζήτησαν νέας πατρίδας ὡς πενόμενοι, διωκόμενοι ἢ κινδυνεύοντες ὑπὸ ἀντιπάλων πολιτικῶν μερίδων. Φυσικῶ δὲ τῷ λόγῳ ἡ κίνησις παρέσυρε καὶ τοὺς τολμηροὺς, τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ριψοκινδυνεύσωσι νέαν καλυτέραν ζωὴν. Ἱστορικῶς τὸ ὀρθὸν παράλληλον φαινόμενον εἶναι ὁ ἀποικισμὸς τῆς Ἀμερικῆς, ἔνθα εὕρισκον καταφύγιον πάντες οἱ πιεζόμενοι καὶ οἱ μάρτυρες τῶν πολιτικῶν ἢ θρησκευτικῶν των πεποιθήσεων.

Τὸ εὐγενὲς Ἀμερικανικὸν Ἔθνος, προελθὸν διὰ τοιοῦτου ἀποικισμοῦ, ἐβάδισεν ἐπὶ τὰ ἴχνη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐπάλαισε καὶ ἐδημιούργησε τὰ αὐτὰ ἰδεώδη! Ἐπίστευσε καὶ πιστεύει εἰς τὰ δημοκρατικὰ ἰδανικὰ ὡς εἰς θρησκείαν. Διεκήρυξε τὰ δικαιώματα τῶν λαῶν. Ἐπολέμησε διὰ τὴν ἐλευθερίαν του, ὅπως καὶ ἡμεῖς, καὶ σέβεται τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου ὡς σέβεται καὶ τὴν θρησκείαν του. Δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονός, ὅτι ἀκριβῶς Ἀμερικανοὶ συγγραφεῖς καὶ λόγιοι εἶναι ἐκεῖνοι, οἵτινες περισσότερον παντὸς ἄλλου ἀνυμνοῦν τὴν Ἑλλάδα ὡς δημιουργὸν καὶ μητέρα τῆς Δημοκρατίας. Ὁ χαρακτήρ δ' οὗτος τοῦ Ἀμερικανικοῦ Ἔθνους ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὴν νέαν εὐτυχή πατρίδα ἀνεζήτησαν οἱ διωκόμενοι καὶ οἱ θέλοντες νὰ ζήσωσιν ἐλεύθεροι.

Τοιοῦτος ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς. Μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, ὁπότε θὰ ἦτο φυσικὸν νὰ ἀσκηθῇ ἰμπεριαλιστικὴ πολιτικὴ, τὰ πράγματα ἐβάδισαν ἐξ ἴσου ἀνθρωπιστικὴν ὁδόν. Διασπαρέντες οἱ Ἕλληνες ἀνὰ τὰς ἀπεράντους ἐκτάσεις βαρβαρικῶν χωρῶν ἀπετέλεσαν τὴν ἀνωτέραν τάξιν τὴν ἐκπολιτίζουσαν ἀβιάστως. Οὐδαμοῦ ἐπεζήτησαν νὰ ἐξολοθρεύσωσιν ἢ μεθοδικῶς νὰ ἀφομοιώσωσιν ἄλλους λαούς.

“Ἴνα φανῆ καλύτερον τὸ πρᾶγμα, πρέπει νὰ ἀντιβάλωμεν τοὺς Ρωμαίους, οἵτινες ἐφήρμοσαν ἄλλα συστήματα. Παντοῦ οὖρου ἐπεβλήθησαν, προέβησαν διὰ συστηματικῆς προσπαθείας εἰς ἀφομοίωσιν τῶν κατακτηθέντων, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑπερέχοντος πολιτισμοῦ των. Τὸν Ρωμαῖον στρατιώτην ἠκολούθησε παντοῦ ὁ Ρωμαῖος ἄποικος. Διὰ συστηματικῆς προσπαθείας ἐξεσφάλιζε διὰ τὴν πατρίδα του πᾶσαν νέαν χώραν.

Οὕτω τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ριζικῶς διάφορα. Εἰς μὲν τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον οἱ ἐντόπιοι κάτοικοι, οἱ λεγόμενοι *Italici*, ἀπώλεσαν ἤδη εἰς τοὺς πρὸ Χριστοῦ αἰῶνας καὶ γλώσσαν καὶ ἐθνισμόν, μὴ ἐξαιρουμένων καὶ τῶν Ἑτρούσκων, οἵτινες εἶχον ὑψηλότερον βαθμὸν πολιτισμοῦ. Πάντες ἐκεῖ ἐγένοντο Ρωμαῖοι πολῖται. Βαρβαρώτεραι φυλαί, ὅπως αἱ τῆς Ἰσπανίας, Γαλλίας ἢ Δακίας, ἐξερωμανίσθησαν ριζικῶς, ὥστε προσέλαβον καὶ πολιτισμὸν καὶ γλώσσαν ἀπὸ τοῦ κατακτητοῦ. Μόνοι οἱ Τεύτονες ἀντέστησαν, ἴσως διότι ἐκεῖ ἡ διεΐσδυσις δὲν ὑπῆρξε πλήρης.

Ἀπὸ Ἑλληνικῆς ἀπόψεως δέον ἴσως νὰ προστεθῆ, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι, ἀποβαίνοντες διαρκῶς καὶ περισσότερον Ἑλληνες ἤδη ἀπὸ τοῦ Β΄ π.Χ. αἰῶνος, ἐπέβαλον οὕτω κατὰ τρόπον ἔμμεσον τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν, ὅστις ἀποτελεῖ τὸν σημερινὸν χαρακτήρα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Εἶναι βεβαίως ἠθικῶς προτιμότερος ὁ χαρακτήρ τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικίων, ἀλλ’ ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορικῶν πεπρωμένων ὑπῆρξε τραγικὴ ἀποτυχία τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς. Αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ὑπέκυψαν ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην. Εἰς τὴν Ρωσῖαν ἀπώλεσαν βαθμηδὸν καὶ γλωσσικὴν καὶ ἐθνικὴν ὑπόστασιν. Εἰς τὴν Μεγάλῃν Ἑλλάδα συνέβη τὸ αὐτὸ πλὴν ἐλαχίστων ἰχνῶν σωζομένων μέχρι σήμερον καὶ ἐχόντων ἐπιστημονικὴν μόνον ἀξίαν. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὑποστὰς τὸν κατακλισμὸν τῶν βαρβάρων, ἰδίᾳ τοῦ Ἰσλάμ, ἐχρησίμευσε μὲν ὡς προπέτασμα τῆς Δύσεως, ἀλλ’ ἀπώλεσε τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου τὰ ἐρείσματα αὐτοῦ. Τελευταῖον προπύργιον εἶχεν ἀπομείνει μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἢ κοιτίς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἣτις κατ’ οὐσίαν ἀπετέλει, ἀφότου ὑπάρχει ἱστορία, τμῆμα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς ἔτεινε πρὸς τὰ ἐκεῖ τὰς ἀγκάλας, ἐκεῖθεν αἱ προεξέχουσαι χερσόνησοι εἶναι ὡς νὰ ἔτεινον τὰς χεῖρας, καὶ τὴν γέφυραν πρὸς τὸν ἐναγκαλισμὸν ἀπετέλουν αἱ νῆσοι. Οὐσιαστικῶς ὑπῆρξε πάντοτε καὶ γεωγραφικῶς καὶ πολιτιστικῶς μία ἐνότης. Πρόσκαιρα φράγματα λαῶν δὲν ἀποτελοῦν ἐθνικὸν χωρισμὸν. Ταῦτα δὲν εἶναι λόγοι ἰδικοὶ μου, ἀλλὰ λόγοι τοῦ *Eduard Meyer*, τῆς μεγαλυτέρας ἱστορικῆς προσωπικότητος τοῦ αἰῶνος μας. Ἐπέμρωτο δὲ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, κατὰ

τὸ 1922, νὰ ἐκριζωθῆ καὶ ἐκεῖθεν ὁ Ἑλληνισμὸς 3,500 συναπτῶν ἐτῶν. Ἐναμφιβόλως μίᾳ ἀπὸ τὰς μεγίστας τραγωδίας τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς.

Ὁ τελευταῖος τύπος ἀποικίας, ψυχορραγῶν καὶ οὖτος, ἀπέμεινεν εἰς ἡμᾶς σήμερον ἡ λεγομένη παροικία. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἥς τὴν μνήμην λειτουργοῦμεν ταύτην τὴν στιγμήν, ἡ παροικία ἔπραξε τὸ πᾶν ὑπὲρ πατρίδος. Ἡ λεγομένη Βαλκανικὴ χερσόνησος, ἥτις τότε ἐδικαιοῦτο περισσότερο παρὰ ποτὲ νὰ ὀνομάζεται Ἑλληνική, ὑπέκειτο ἀκόμη εἰς τὴν πλήρη πνευματικὴν ὑπεροχὴν τῆς Ἑλλάδος. Τέχνη, γράμματα, πολιτισμὸς ἦσαν εὐρύτατα Ἑλληνικά. Ἡ ὁμοδοξία κατηύγαζεν ἀκόμη περισσότερο τοὺς γείτονας λαούς, τὸ δὲ κλέος τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀπὸ τῶν Πατριαρχῶν μέχρι τῶν ἀπλῶν καλογήρων, ἀποτελεῖ ἕτερον μέγα κεφάλαιον τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ. Μεγάλους ἱεράρχας καὶ σοφοὺς καὶ ἄλλως πολυπράγμονας ἔσχον καὶ ἄλλαι ἐκκλησίες. Ἄλλ' οὐδαμοῦ οἱ ἱεράρχαι προσέφερον τόσας ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἔθνος αὐτῶν ὅσας οἱ τῆς βαρβαροκρατουμένης Ἑλλάδος καὶ ἐντὸς καὶ περισσότερο ἐκτὸς τῆς χώρας. Αὐτοὶ συνετήρησαν τὴν ἀγίαν φλόγα καὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐθνικῆς παιδείας, δι' αὐτῶν ἐζωπυροῦτο τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, δι' αὐτοὺς ἐνεκαρτέρησεν ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς τὰ ἀνέκφραστα δεινὰ του. Καὶ αὐτοὶ ἐπλήρωσαν καὶ πληρώνουν τὸ τίμημα τῆς φιλοπατρίας εἰς τὰ εὐρωτιῶντα δεσμοκτήρια, εἰς τὸν βράχον τῆς ἐξορίας, εἰς τὸν σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου.

Οὐχὶ ὀλιγώτερον, ὁμοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, ἔδρασαν τότε καὶ οἱ ἱεράρχαι, ὅσοι εὐρέθησαν ἐκτὸς τῆς πατρίδος εἰς τὴν παροικίαν. Ἀπὸ πάσης γωνίας ἐδόθη πᾶσα ὑποστήριξις εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Φιλικοί, οἱ παντὸς εἴδους λόγιοι, οἱ πλούσιοι, πάντα τὰ πνευματικά, στρατιωτικὰ καὶ διπλωματικὰ κεφάλαια τοῦ ἔθνους ἐκεῖθεν ἐβοήθησαν καὶ ἐκεῖθεν ἀφίχθησαν, ὅπως συνδράμουν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ χειραγωγῆσουν εἴτα τὸ νεαρὸν ἐλεύθερον βασίλειον.

Ὁ τελευταῖος κρίκος εἰς τὴν ἄλυσιν εἶναι οἱ Ἐθνικοὶ εὐεργέται. Τὰ ἐν ἀποδημίᾳ τέκνα τοῦ ἔθνους, ὅσα ἐν ἰδρωτί ἀπέκτησαν ὑλικὸν τινα πλοῦτον, ἔσπευσαν νὰ προσφέρωσιν εἰς τὴν Πατρίδα ὅτι ἦτο δυνατόν. Βιβλιοθήκαι, ἀγαθοεργὰ ἰδρύματα, εὐεργετικὰ κληροδοτήματα, περικαλλῆ οἰκοδομήματα, ἐν οἷς καὶ τὸ στεγάζον ἡμᾶς ταύτην τὴν στιγμήν, ἐλάμπρυναν τὴν πτωχὴν πατρίδα.

Διότι ἡ Πατρίς, μὲ τὰ σύνορα ἅτινα προσδιώρισαν τότε εἰς αὐτὴν οἱ ἰσχυροὶ τῆς Γῆς, ἦτο κράτος θνησιγενές. Δὲν εἶχε κανένα πόρον καὶ εἶχε

νά άντικρύση τήν έρήμωσιν, τὰ έρείπια καί τὸ οίκονομικὸν χάος. Ένεφυσήθη ζωή εἰς τὸ ὀλιγοδρανοῦν πλάσμα, διότι οἱ έντός καί έκτός τῆς Πατρίδος Έλληνες ἀπεδύθησαν εἰς δεύτερον ἀγῶνα, έξ ἴσου δύσκολον καί πολὺ μακρότερον ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τῶν ὄπλων.

Καί τώρα, ὅποτε έφθάσαμεν εἰς τὸν επίλογον ἡμῶν, ἀγόμεθα νά ἀναπολήσωμεν τὸ παρὸν ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ παρελθόντος. Ἡ Έλλάς δέν μετεβλήθη φυσικῶς. Αἱ τελευταῖαι κυβερνήσεις τῆς Χώρας έπραξαν πολλὰ πρὸς βελτίωσιν τῶν πλουτοπαραγωγῶν πόρων καί τῆς έκμεταλλεύσεως τῆς γῆς. Ἄλλὰ τὸ ἀδύνατον εἶναι ἀδύνατον. Δέν μεταβάλλεται ἡ φύσις μιᾶς χώρας. Τὸ δημογραφικὸν πρόβλημα τῆς Έλλάδος ὑφίσταται πάντοτε, ὅπως έπτακόσια έτη πρὸ Χριστοῦ τὸ έζησεν ὁ Ἡσίοδος έν Ἰασκρᾶ. Εἶναι μάλιστα πολὺ ὀξύτερον. Ξενηλατούμενα ἀπὸ πάσης γωνίας τῆς Γῆς τὰ τέκνα τῆς Έλλάδος συρρέουσι πρὸς τήν πατρίδα. Ὁ ποταμὸς ἀνέστρεψε ροῦν καί τὸ ἀπὸ 3.500 έτῶν ὡς φυσικὸς νόμος ἀσκούμενον ἀποδημεῖν μετεβλήθη σήμερον εἰς ἐπιδημεῖν. Αἱ παροικίαι, αἱ πλεῖσται ἀποτελοῦν πλέον ἀνάμνησιν. Αἱ ἀπομένουσαι τείνουσι χεῖρα οὐχί ἵνα βοηθήσωσιν, ἀλλ' ἵνα βοηθηθῶσι παρὰ τῆς πατρίδος.

Τί ὑπολείπεται ἄλλο ἱερώτερον καί δικαιοτέρον αἴτημα, παρὰ νά ζητήσωμεν ὅπως ένωθῶμεν πάντες, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει Έλληνισμὸς καί μόνον Έλληνισμὸς; Συγκυρία μοναδική ἱστορικῶν πεπρωμένων ἠθέλησεν, ὡςτε έκ τῶν ἄλλοτε ἀπειραρίθμων πατρίδων τοῦ Έλληνισμοῦ νά διασωθῆ ὡς ΒΔ. έσχατιὰ ἢ Β. Ἡπειρος καί πρὸς Ἀνατολὰς μία ἄλλη έσχατιὰ τοῦ Έλληνικοῦ κόσμου. Εἶναι ἡ ἀκραιφνῶς Έλληνικὴ νῆσος, ἥτις ταύτην τὴν στιγμὴν μάχεται οὐχί διὰ νά ἐπιτύχη κανένα Πακτωλόν, ἀλλ' ἀπλῶς διὰ νά ζήσῃ ἐλευθέρα, συμμεριζομένη τὴν τύχην τῆς πτωχῆς μητρικῆς οἰκογενείας. Εἶναι ἡ έσχάτη δυνατότης, ἥτις ὑπολείπεται εἰς τὴν Έλληνικὴν Φυλὴν, διὰ νά ζήσῃ ὅπως ἠμπορεῖ ἐπὶ τῶν έδαφῶν, τὰ ὁποῖα παρέμειναν Έλληνικά, ὑποφέρουσα, ἀσφυκτιῶσα, ἀλλὰ χωρὶς νά ένοχλῆ κανένα.

Οἱ Έλληνες ἀπέτυχον εἰς τὴν ἀποικιακὴν αὐτῶν πολιτικὴν, διὰ νά μεταχειρισθῶμεν τὴν συνήθη σημερινὴν έκφρασιν. Τὸ ὀλιγάνθρωπον καί *agreste Latium* τῆς Ρώμης ἀφωμοίωσε διὰ τῆς βίας πᾶσαν τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον καί σήμερον 50 έκατομμύρια Ἰταλῶν ζῶσιν εὐτυχῆ καί σεβαστά. Ἡμεῖς ἀπετύχομεν, διότι λόγοι γεωγραφικοῦ χωρισμοῦ τῆς χώρας μας εἰς ἀπροσίτους περιοχὰς καί ἡ βαθμιαία κάθοδος τῶν Έλλήνων έδημιούργησαν πολλὰς αὐτοτελεῖς περιοχὰς. Οὐδέποτε έπετεύχθη ἡ ένότης.

Μᾶς λέγουν ὅτι πνεῦμα συνεργασίας καὶ πολιτικὴν ἐνότητα δὲν ἀπεκτήσαμεν ποτέ. Τὸ παραδεχόμεθα. Δὲν εἶναι ὅμως λόγος τοῦτο, ἵνα ἀποθάνωμεν ἡμεῖς διὰ τὸ σφάλμα ἐκεῖνο τῶν προγόνων μας. Προσεφέρομεν τόσα ἄλλα εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ὥστε δὲν ἀποτελεῖ οὔτε «ὑπερφίαλον ἀξίωσιν» οὔτε ὅσα ἄλλα ὑβριστικὰ ἀκούομεν ταύτας ἀκριβῶς τὰς ἡμέρας, ἢ ἀξίωσις νὰ ἴδωμεν ἐλευθέρους καὶ ἠνωμένους μεθ' ἡμῶν τοὺς ἀδελφούς μας. Τίποτε δὲν ζητοῦμεν ἀπὸ τοὺς ξένους, οὐδενὸς τὰ δίκαια ἐπιβουλεύομεθα. Τῆς ἀλλοτρίας δὲν ἐπιβαίνομεν διὰ νὰ μᾶς ὑβρίζουν ὅπως μᾶς ὑβρίζουν. Δὲν εἴμεθα ταραξίαι, δὲν εἴμεθα τρομοκράται. Δὲν ζητοῦμεν, παρὰ νὰ συσπειρωθῶμεν ὅπου ὑπάρχει εἰσέτι Ἑλληνισμὸς καὶ νὰ ἀφεθῶμεν. ὅπως ἐν εἰρήνῃ συνεχίσωμεν τὴν παράδοσιν τοῦ πρώτου ἱστορικοῦ ἔθνους τῆς Εὐρώπης. Εἶχεν ἄλλοτε, εἰς τὰς εὐτυχεῖς του στιγμὰς, δύο ἢ καὶ τρεῖς δεκάδας ἑκατομμυρίων ὁ Ἑλληνισμὸς. Σήμερον μόλις ὑπερβαίνει τὴν ἡμίσειαν. Ἄς τοῦ ἀναγνωρίσουν τὸ δικαίωμα νὰ ζήσῃ, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἦτο ὁ Ἑλληνισμὸς, ἀλλ' ἡ πρώτη τυχούσα βάρβαρος φυλὴ. Δὲν ὑπάρχει τραγικώτερα ἠθικὴ, παρὰ νὰ βλέπη τις τοὺς Τρανούς τῆς Γῆς νὰ ἔχουν τὴν φωνὴν τοῦ Ἰακῶβ καὶ τὰς χεῖρας τοῦ Ἰσαῦ.

Περαίνων ἤδη τὸν λόγον νομίζω, ὅτι ὠμίλησα οὐχὶ ἐγώ, ἀλλὰ τὸ στόμα τῆς Ἱστορίας καὶ ἡ φωνὴ τῆς Ἠθικῆς. Νομίζω, ὅτι οὐδὲν ἀμάρτυρον ἀείδω. Δυστυχῶς δὲν εἶναι αὕτη ἡ φωνὴ καὶ ἡ δύναμις, ἥτις κυβερνᾷ τὸν κόσμον τοῦτον. Ἄν ἦτο δυνατόν οἱ φιλόσοφοι νὰ κυβερνήσωσιν ἢ οἱ κυβερνήται νὰ φιλοσοφήσωσιν, ὁ κόσμος θὰ ἦτο δικαιότερος. Ἄλλὰ τὸ λεγόμενον Δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου ζῆ καὶ βασιλεύει συχνότερον τῆς Ἠθικῆς.

Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποτελεῖ λόγον, ἵνα ἀπελπίζωμεν. Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ἀφότου ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ, ἀγωνίζεται διαρκῶς. Ἐνίκησε καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν πράγματι δειναί, διότι γνωρίζει νὰ ἐγκαρτερῆ. Γνωρίζει ἀκόμη, ὅτι ὑπάρχει μία δύναμις ἀνωτέρα τῆς ἀνθρωπίνης, ἥτις πολλάκις βραδύνει, ἀλλ' ἔρχεται ἐν τέλει. Οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον εἰς τὴν δύναμιν ταύτην, καὶ συνήθιζον νὰ λέγουν: *Ζεὺς κατεῖδε χροῖος εἰς τὰς διφθέρας.*